ԿԱՐԻՆԵ ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ

ԻՐԱՆԱ-ԻՐԱՔՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ ԻՐԱՔԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻ ՎՐԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (1980—1984 ԹԹ.)

Իրանա-իրաքյան պատերազմի գիտական տեսադաշտը ընդգրկուն թեմա է, որի շրջանակում է նաև պատերազմող երկրների տնտեսական կյանքը, պատերազմի անդրադարձը բնակչության սոցիալական վիճակի վրա, աշխատավորության հիմնական կազմի և կառուցվածքի կրած փոփոխությունների նկարագիրը, հասարակական-քաղաքական տարբեր հոսանքների երևակումը։ Այս տեսանկյունից Իրաքի նշված ժամանակահատվածին գիտական անդրադարձը որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում։

Ակնբախ է, որ իրանա-իրաքյան պատերազմը ուներ նաև տնտեսական գործոն, քանի որ պատերազմող երկու երկրներն էլ նավթ արտահանողներ են։ Այս առումով հետաքրքիր է «Թայմս» թերթի հրապարակումներից հետևյալ դիտողությունը՝ «Իրադրությունը վատթարացնում է այն հանգամանքը, որ իրաքյան նավթի արտահանումը նվազեցված է՝ հասցնելով մինչև Իրանի նավթի մեկ երրորդին, և երևում են իրաքյան զինվորների բարոյական-հոգեբանական ընկճված վիճակի երևույթներ, իսկ նրանք պաշտպանությունը իրականացնում են անապատի դաժան պայմաններում»[1]։

Իրաքյան կառավարության ներկայացուցիչը հայտարարել էր, որ «սա նաև տնտեսական պատերազմ է։ Իրանը կրճատել է մեր նավթի արտահանումը, այդ պատճառով էլ մենք կկրճատենք նրա արտահանումը»[2]։

Այս իրավիճակը 1983 թվականին էր և արդեն երեք տարի շարունակվող պատերազմը մոտ չէր իր ավարտին, 1983 թ. հուլիսի

վերջին, երբ Իրանը իրագործեց իր հերթական խոշոր հարձակումը, Իրաքի արտգործնախարարը հայտարարեց, թե այս պատերազմը առնվազն երկուսից երեք կամ ավելի տարիներ հեռու է իր ավարտին մոտենալուց[3]։

Իրանի ռազմաքաղաքական ստրատեգները ելնում էին իրենց երկրի բնակչության թվական առավելությունից, որը Իրաքի բնակչության համեմատությամբ եռակի ավելի էր, ուներ 2,5 անգամ իր թվակազմով մեծ բանակ[4]։

Պատերազմում արդեն զոհվել էր 200 հազ. մարդ, 300 հազ. մարդ վիրավորվել կամ գերի էր ընկել[5]։

1983 թ. սեպտեմբեր ամսվա տվյալների համաձայն, Իրաքի նավթի արտահանումից ստացված եկամուտները նվազել էին մեկ քառորդով, իսկ արտասահմանյան արժույթի չափը պատերազմի սկզբի 30 մլրդ դոլարից մնացել էր ընդամենը 4 մլրդ դոլար։ Իրաքի կապիտալ ներդրումների բոլոր ծրագրերը սառեցված էին։

Աշխատավարձերի չափը խիստ նվազեցված էր, որը չէր բացառում նաև կառավարական աստիճանավորների և ռազմական բնագավառի զինծառայողների աշխատավարձերի զգալի նվազումը։ Այսպես, կառավարական պաշտոնյաների և զինվորական սպաների աշխատավարձը 20 տոկոսով կրճատված էր, իսկ վճարումները արտասահմանյան կապալառուներին չէին իրականացվում։

Արժեզրկումը կազմում էր 50 տոկոս։ Հայտնի է նաև, որ Իրաքը իրականում պատերազմ էր վարում ապառիկ միջոցներով, փոխառություններ ստանալով Պարսկական ծոցի տարածաշրջանի արաբական երկրներից, ընդ որում այդ ընդհանուր գումարը կազմում էր 46 մլրդ դոլար, սրան գումարած նաև արտասահմանյան առավել խոշոր ապառիկ վարկերը։ Այս առումով հատկապես գերազանցում էր Վարկերի արտասահմանյան արտահանման ապահովման ֆրանսիական վարչությունը, որը Իրաքին տրամադրել էր 4,5 մլրդ դոլար[6]։

Իրաքի տնտեսությունը պատերազմի տարիներին փրկելու նպատակով կառավարությունը գիմում էր ամենատարբեր միջոցների, այդ թվում արտահանվող ապրանքի ծավալի ավելացման, ներմուծման կրճատման, ծախսերի կրճատման, ինչպես նաև եր-

կարաժամկետ վարկերի վճարման պայմանները երկարաձգելու հնարանքների։

Դինարի արժեքի պահպանման փորձերը արդյունքի չէին հասցրնում։ 1983 թ. տվյալներով դինարի պաշտոնական կուրսը կազմում էր 3,38 դոլար։ Ինչպես սովորաբար նման դեպքերում տեղի է ունենում՝ բարգավաճում էր «սև շուկան», բարձրանում դոլարի կուրսը Իրաքում՝ եռակի և ավելի գերազանցելով պաշտոնական կուրսին։ Միաժամանակ սահմանափակումներ էին մտցված արտասահմանյան երկրներ Իրաքից դրամական փոխանցումների, ինչպես նաև նոր պայմանագրերի կնքման հարցում, որի հետևանքով դիտվում էր Իրաքում աշխատող օտարերկրյա բանվորների մասսայական արտահոսք։ Այդ բանվորների թիվը հազարների էր հասնում։ Օտարերկրյա բանվորների ամենամեծ տոկոսը կազմում էին եգիպտացի բանվորները։ Պաշտոնական տվյալներով նրանց թիվը 1983 թ. նվազեց 30 տոկոսով՝ կազմելով ընդամենը 1 մլն. մարդ։

Իսկ Ասիայի երկրներից այստեղ ժամանած և տնտեսության տարբեր ճյուղերում ընդգրկված բանվորներից մնաց աշխատելու մոտ կեսը։

Չնայած իրաքյան աղբյուրները իրանա-իրաքյան պատերազմի տարիներին հասկանալի պատճառներով բավական զուսպ գույներով էին ներկայացնում իրադրությունը, գերադասելով լռել երկրի ներքին տնտեսական ցուցանիշների մասին, սակայն ակնհայտ էր երկրի բնակչության տնտեսական վիճակի օրեցօր վատթարացումը և ծայրաստիճան կարիքը շատ ընտանիքներում։ Այս առումով շվեյցարական «Նոյե ցյուրիխեր ցայթունգ» թերթը «Իրաքը պատերազմից երեք տարիներ անց» հոդվածում հետաքրքիր տվյալներ է բերում։ Հոդվածում նշված է, որ Սադամ Հուսեյնը չկարողացավ իրականացնել իր այն խոստումը, թե Իրաքի տնտեսությունը պատերազմի պատճառով չի տուժի։ Նշված է, որ եթե մինչ պատերազմի սկսվելը Իրաքն օրական արտահանում էր 3,4 մլն. բարել նավթ, ապա 1983 թվականին միայն 700 հազ. բարել[8]։

Իրաքի նման մի երկիր, որն ուներ նավթային մեծ պաշարներ՝ մոտ 59 մլրդ. բարել, ստիպված էր նավթապրանքներ ներմուծել։ Նավթազտիչ գործարանները անգործության էին մատնված։

Ըստ պաշտոնական տվյալների, իրանա-իրաքյան պատերազմը միայն Իրաքի վրա նստում էր օրական մեկ միլիարդ ամերիկյան դոլար[9]։ . . . . . .

Երկրի նախատեսված կառույցների իրականացման համար չէին բավարարում ոչ միայն ֆինանսական միջոցներ, այլ նաև բանվորական ուժը։ Մոտ 1 մլն. իրաքցիներ գտնվում էին զինվորական ծառայության մեջ։ Այնինչ անհրաժեշտ էին 2 մլն. բանվորներ արտասահմանյան երկրներից, որպեսզի հնարավոր լինի 14 մլն. ազգաբնակչություն ունեցող Իրաքի տնտեսության նորմալ գործելը։ Կային ձեռնարկություններ, որոնք ամբողջապես սպասարկում էին արտասահմանցիները։ Բաղդադի միջազգային օդանավակայանը սպասարկում էին անգլիացիները, իսկ հոսպիտալներում աշխատում էին Անգլիայից և Իռլանդիայից ժամանած բուժանձնակազմեր[10]։

Հետաքրքիր է նաև հետևյալ տեղեկությունը ոսկու հանձնման մասին, որպես անհրաժեշտ միջոց՝ ուղղված քայքայվող տնտեսության վերականգնմանը։ Սադամ Հուսեյնի ցուցումով Իրաքում կազմակերպված էր ոսկու հանձնում։ Մի քանի ամիս շարունակ, հեռուստատեսությամբ ամեն երեկո նույն տեսարանն էին ներկայացնում, իսկ առավոտյան թերթերը լի էին տեղեկություններով այն մասին, թե որքան լայն մասսայականություն է կրում ոսկու հավաքը բնակչությունից Իրաքում։ Այդ միտքը տվյալ ռեժիմին պարզևել էր Բաբելոնից մի խոշոր հողատեր, որը կտակել էր Իրաքի պրեզիդենտին իր ողջ կարողությունը և ոսկին։ Այդ ժամանակվանից սկսած դիմում էին բոլոր սոցիալական խավերին պատկանող կանանց ու մայրերին՝ կոչ անելով պրեզիդենտին ու հայրենիքին զոհաբերել իրենց ոսկյա զարդերը, հաճախ՝ ողջ սեփական օժիտը։ Ըստ մամուլի տվյալների, հավաքվել էր 30 տոննա ոսկի։

Այս նույն միջոցառումը սկսել էր տարածվել նաև արտասահմանյան ֆիրմաների վրա, որոնց հասկացնում էին, թե նախկինում Իրաքից ստացած հարուստ եկամուտների փոխարեն, այսօր անհրաժեշտ է սատար կանգնել երկրի քայքայվող տնտեսությանը[11]։

Երկրի ազգաբնակչության ընդհանուր վիճակից անմասն չէր կարող մնալ նաև ազգային բանակը. «Բանակն իր վրա է կրում պատերազմի բոլոր զրկանքները»։

Իրաքի պրեզիդենտ Սադամ Հուսեյնը ժողովրդին և բանակին ոգևորելու համար հայտարարեց, թե «Դժվար ժամանակները ամենաառաջին ուսուցիչն են մարդու համար, ժողովուրդների համար, ինչպես նաև հեղափոխական շարժումների համար»[12]։

1982 թ. հունիսի 27-ին Բաղդադում տեղի ունեցավ բաաս կուսակցության 9-րդ կոնֆերանսը, որն ընթացավ գաղտնի պայմաններում, ելնելով իրանա-իրաքյան պատերազմի ստեղծած մթնոլորտից և քաղաքական խնդիրներն ու իրադրությունը հակառակորդին հայտնի չդարձնելու մտավախությունից։

Այդ կոնֆերանսը հիմնականում քննության ենթարկեց իրանա-իրաքյան պատերազմի անցած շրջանն իր հետևանքներով ու հետագա ընթացքով։ Ինքնափառաբանման արտահայտությունները անպակաս են այս և այդ նույն տարիների այլ քաղաքական ելույթներից. «Այդ թշնամիներն են ապրում երևակայական հույսերով։ Նրանք չգիտեն, թե ինչ է իրենից ներկայացնում Իրաքը, թե ովքեր են իրաքցիները, և թե ինչ է իրենցից ներկայացնում Արաբական սոցիալիստական վերածննդի կուսակցությունը և Հուլիսյան հզոր հեղափոխությունը»[13]։

Նշենք մեկ այլ փաստաթուղթ՝ նախագահ Սադամ Հուսեյնի ինտերվյուն ֆրանսիական լրագրողներին, 1982 թ. ապրիլի 1-ին[14]։

Երկրի նախագահին ուղղված հարցերի ոլորտում էին նաև ներքին կյանքի նկատմամբ հետաքրքրությունը. «Արդյոք դուք այն կարծիքին ե՞ք, որ պատերազմը, որը մղվում է Իրաքի և Իրանի միջև, պատերազմ է երկու կուսակցությունների միջև, որոնցից մեկը գիտական է, մյուսը՝ կրոնական։ Ինչպիսի՞ թիվ են կազմում արաբ կամավորները։ Ինչպիսի՞ն է կամավորների մասնակցությունը վերջին մարտերում»։

Պատերազմի մեջ գտնվող երկրի նախագահը բավական դիվանագիտական պատասխաններ է տալիս. «...Դուք գիտեք, որ Իրաքը մի երկիր է, որի ազգաբնակչության թիվը կազմում է 14 միլիոն մարդ։ Նրա տարածքը և աշխարհագրական հնարավորությունները հայտնի են ձեզ։ Ամենագլխավորը նրա նոր կարգերում են կենտրոնացված։ Դա այն է, թե մարդն ինչպես է ապրում և թե ինչպես է իրեն զգում։ Դուք հավանաբար պատկերացնում եք Իրաքում տիրող դրությունը մինչև 1968 թվականի հեղափոխությունը»[15]։

Ընդգծելով, որ այդ հեղափոխությունից առաջ ամեն ինչ վատ վիճակում էր, երկրի ղեկավարը ներկայացնում է Իրաքի առաջընթացը Բաաս կուսակցության իշխանության ներքո, 1968 թ. սկսած։ «Հուսով ենք, որ դուք կծանոթանաք Իրաքին ավելի հանգամանորեն, ինչպիսին այն դարձել է այժմ գիտական և տեխնիկական, սոցիալական ու մշակութային առաջընթացի բնագավառում, նկատի ունենալով տղամարդկանց և կանանց վիճակը գործարաններում, դաշտերում, մնացած վայրերում, մշակույթի, երաժշտության, խղճի, երեխաների վարքագծի և այլն։ Այդ ամենը մեր ստեղծածն է և ոչ թե արտասահմանի։

Այս ողջ առաջընթացը Հուլիսյան հեղափոխության արգասիքն է»[16]։

Իրաքը, այնուամենայնիվ, ուներ իր ներքին քաղաքականության լայն ծրագիրը, որի հիմնական լծակը տնտեսական քաղաքականությունն էր։ Արդեն 1984 թ. Իրաքի ներքին քաղաքական ու տնտեսական ծրագրերում մեծ տեղ էր հատկացվում նավթի պաշարների նպատակային օգտագործմանը՝ բարելավելու համար պատերազմի տարիների ընթացքում ջլատված տնտեսությունը։ Նախատեսվում էր նոր նավթամուղերի շինարարությունն ու գործարկումը որոնց արտադրանքը, ըստ նախնական տվյալների, պետք է կազմեր օրական ավելի քան 6 մլն բարել նավթ[17]։

Իրաքի բնակչության մեջ ավելի ու ավելի էին հասունանում պատերազմը շուտափույթ ավարտելու տրամադրությունները։

Հակապատերազմական տրամադրություններն Իրաքում լայն թափ ստացան հատկապես պատերազմի չորրորդ տարում, քանի որ արդեն ակնառու էին իրանա-իրաքյան պատերազմի թողած ծանր հետևանքները։

Ուշագրավ է 1984 թ. հուլիսի 12-ին Բաղդադում կայացած միջազգային կոնֆերանսը՝ «Միջազգային խաղաղության և անվտանգության համար վտանգավոր իրանա-իրաքյան պատերազմի հետևանքները» թեմայով։ Ովքե՞ր էին այս կոնֆերանսի մասնակիցները և կազմակերպիչները։ Դրանք աշխարհի տարբեր երկրներից Իրաք ժամանած մասսայական, հասարակական և արհմիութենական կազմակերպությունների, քաղաքական կուսակցությունների հասարակական-քաղաքական գործիչներ էին։

Պահանջը մեկն էր՝ վերջ տալ այս անհեռանկար պատերազմին, խաղաղ ճանապարհով լուծելով կոնֆլիկտը՝ հաշվի առնելով երկու երկրների շահերը և ելնելով տարածաշրջանում ստեղծված բարդ ու վտանգավոր իրադրությունից։

Քաղաքական կուսակցություններից՝ Եգիպտոսի Ազգային առաջադիմական կուսակցության գլխավոր քարտուղար Խալեդ Մոհի ադ-Դինը կոչ արեց՝ դադարեցնել բոլոր կապերը և համագործակցությունը Իրանի հետ, դրանով նրան ստիպել՝ վերջ տալու պատերազմին։ «Արաբական ժողովուրդները երբեք չեն հաշտվի արաբական հողի օկուպացման հետ»,—հայտարարեց նա։

Խաղաղության կոչերով հանդես եկան Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպության ներկայացուցիչները։ Եգիպտոսի Ազգային-դեմոկրատական կուսակցության ներկայացուցիչ Ալ-Զայաթին առաջարկեց ստեղծել մշտական գործող կոորդինացիոն կոմիտե, որի գործունեությունը կոչված է նպաստելու իրան-իրաքյան պատերազմի ավարտին։

Հետաքրքիր է ընդգծել պատերազմող մյուս երկրի՝ Իրանի ընդդիմադիր շարժման մասնակցությունը այս կոնֆերանսին։

Այդ շարժման գաղափարախոսներից Հ. Մասլին, որը ներկայացնում էր «Իրանի աշխատավորության դեմոկրատական շարժումը», դատապարտեց իր երկրի վարչակարգը՝ պատերազմը շարունակելու մեղադրանքով, այդ քաղաքականությունը որակելով որպես սեփական ժողովրդի դեմ մասսայական սպանդ։ Միաժամանակ հիմնական մեղքը Իրանի ներկայացուցիչը բարդեց Իրանի «Մուսուլման եղբայրներ» խմբավորման վրա, վկայելով թե այդ ժամանակ երկրում գործում էին այդպիսի խմբավորումներ։

Ինչպես հայտնի է, իրան-իրաքյան պատերազմն ավարտվեց 1988 թ., կողմերից և ոչ մեկն էլ չհասավ հաղթանակի։ Սակայն այն շատ խոր հետք թողեց երկու երկրների հասարակական-քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական կյանքի վրա։

KARINE SAMVELIAN

THE IMPACT OF THE IRAN-IRAQI WAR ON THE SOCIO-ECONOMIC LIFE OF IRAQ DURING THE FIRST YEARS OF THE WAR (1980—1984)

The Iran-Iraqi war had certain impact on the socio-economic life of Iraq. The article deals with the analysys of the economic conditions of the Iraqi people, economic situation in Iraq as well as the internal policy of the Iraqi government.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1 „The Times", 1983, 6, 9.
2 *Նույն տեղում։*
3 „The Hindustan Times", D. 22, 9.
4 *Նույն տեղում։*
5 *Նույն տեղում* „The Times", L., 1984, 1—15, 2.
6 *Նույն տեղում։*
7 *Տե՛ս* Neue Zürcher Zeitung", 1981, 20, XII.
8 *Նույն տեղում, 1983, 21, 9։*
9 *Նույն տեղում։*
10 *Նույն տեղում։*
11 *Նույն տեղում։*
12 خطاب السيد الرئيس صدام حسين فى الذكرة الرابعة عشرة. الثورة السابع عشرة تموز المجيدة ١٩٨٢، بغداد، ١٩٨٢، ص ٣٣—٣٤.
13 *Նույն տեղում, էջ 19։*
14 حديث السيد الرئيس صدام حسيد الى رجال الصحافة الفرنسيين فى ١٩٨٢.٤.١، بغداد، ١٩٨٢
15 *Նույն տեղում, էջ 16։*
16 *Նույն տեղում, էջ 18։*
17 *Նույն տեղում։*